

**O‘ZBEKISTONDA SOVET DAVRIDA TIBBIYOT FANINING YO‘LGA
QO‘YILISHINING DASTLABKI QADAMLARI**

Haqberdiyev R. Sh.

O‘qituvchi, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Annotatsiya:

O‘zbekistonda Sovet davrida tibbiyot fanining rivojlanishi bir qator ilmiy, tashkiliy va amaliy tadqiqotlarning samarasi sifatida shakllandi. Bu davrda tibbiyot sohasida tizimli islohotlar amalga oshirilib, tibbiy ta'lim, ilmiy tadqiqotlar va sog‘liqni saqlash tizimining asoslari mustahkamlandi. Sovet hukumatining markazlashgan tizimi ostida tibbiyot ilm-fanini rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari va ilmiy ekspeditsiyalar tashkil etildi, bu o‘z navbatida mamlakatda tibbiy o‘qitish, ilmiy izlanishlar va sog‘liqni saqlash tizimini yaxshilashga yordam berdi. Bunda, ayniqsa, parazitologiya, epidemiologiya va umumiy tibbiyot bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

Kalit so‘zlar: Mintaqaviy patologiya, ekspeditsiya, bezgak, Tropik kasalliklar, mahalliy kasalliklar, Buxoro Tropik instituti, gvineya qurti, terapiya, jarrohlik, oftalmologiya.

Kirish

O‘zbekistonda tibbiyot sohasida, ayniqsa, mintaqaviy patologiya va parazitlar kasalliklarini ilmiy o‘rganish jarayoni uzoq tarixga ega. Ushbu sohada olib borilgan tadqiqotlar mamlakatning tabiiy sharoitlari va ekologik muhitini hisobga olgan holda parazit kasalliklarining tarqalishini tahlil qilish va ularni oldini olish bo‘yicha muhim ilmiy asoslar yaratgan. Parazitlar kasalliklarini o‘rganish uchun birinchi qadamlar mamlakat ilmiy jamoatchiligi tomonidan qo‘yilgan bo‘lib, bu yo‘nalishda faoliyat yuritgan olimlar O‘zbekiston va O‘rta Osiyo mintaqasida parazitologiyaning ilmiy asoslarini yaratishda katta hissa qo‘shganlar.

O‘rta Osiyoda parazitologiyaning rivojlanishiga ulkan hissa qo‘shgan olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar o‘sha davrda mavjud bo‘lgan resurslar cheklovlariga qaramasdan, keng miqyosli ekspeditsiyalar va ilmiy izlanishlar yordamida parazit kasalliklarining biologiyasi, epidemiologiyasi va ularning tarqalish qonuniyatlarini o‘rganishga katta turtki bo‘lgan. Shuningdek, mintaqaviy patologiyani ilmiy o‘rganishdagi muvaffaqiyatlar va yutuqlar, butun Markaziy Osiyoda parazitologik tadqiqotlarning rivojlanishini ta’minlagan va bu sohada yangi ilmiy maktablarning shakllanishiga olib kelgan. Bu ishlar nafaqat mintaqaviy patologiyaning dolzarb masalalarini hal qilish, balki parazitlar kasalliklar bilan bog‘liq global muammolarni yechishda ham muhim ahamiyat kasb etgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O‘zbekistonda tibbiyot masalalarini, asosan, mintaqaviy patologiyani ilmiy o‘rganish o‘tgan asrning 60-yillarida boshlangan. Biroq, inqilobdan oldingi davrda parazitlar kasalliklarining biologiyasi va epidemiologiyasini o‘rganish bo‘yicha ishlar muntazam ravishda olib borildi.

O'zbekistonda parazitlar kasalliklarini birinchi bo'lib o'rganuvchilar A.P.Fedchenko, P.F.Borovskiy, K.I.Skryabin, E.N.Pavlovskiy, E.I.Marsinovskiy, A.D.Grekov, N.I.Xodukin, A.N.Kryukov va boshqalar O'rta Osiyoda parazitologiyaga asos solganlar.

Mintaqaviy patologiyani o'rganish uchun moddiy resurslar yo'qligi sababli Moskva tropik institutining ekspeditsiyalari tashkil etildi. Ushbu tadqiqotlar natijalari mintaqaviy patologiyani dolzarb muammolarini hal qilishda muhim rol o'ynadi¹.

Turkistonda bezgakni o'rganish bo'yicha birinchi ilmiy ekspeditsiya 1921-yilda tashkil etilgan bo'lib, unga E.I.Marsinovskiy rahbarlik qilgan. Ekspeditsiya asosan Samarqand, Mirzacho'l va Marv (Maryam) viloyatlarida ushbu kasallikning eng kuchli o'choqlarida ishladi.

Moskva tropik instituti yordamida Turkistonda ilk bor shu shaharlarda bezgak stansiyalari ochildi. Bu Markaziy Osiyoda bezgak kasalligini tizimli o'rganishga asos yaratdi.

1921-yilda K.I.Skryabin boshchiligidagi yana bir ekspeditsiya tashkil etildi. Uning asosiy vazifasi Turkiston o'lkasidagi barcha sinf umurtqali hayvonlarning gelmint faunasini aniqlash edi. Ekspeditsiya a'zolari qator hududlarda ommaviy tekshiruvlar o'tkazdi va aholining gelmintlarining ayrim turlari bilan zararlanganini aniqladi.

1922-1923-yillarda Moskva tropik instituti bezgakni qo'shimcha o'rganish uchun ikkita ilmiy ekspeditsiya yubordi. Unga shifokor L.M.Isayev rahbarlik qilgan, keyinchalik O'zbekistonda tropik kasalliklarga (gvineya qurti, bezgak, Pendenskiy yarasi) qarshi kurashning doimiy tashkilotchisi va rahbari bo'lgan. Shuni qiziqki, ekspeditsiya oldiga qo'yilgan asosiy vazifalardan biri gvineya chuvalchangining biologiyasi va gvineya qurti kasalligi (drakunkuloz) epidemiologiyasini o'rganish edi. Uni tizimli o'rganish 1924-yilda Buxoroda Tropik institut ochildigandan so'ng boshlandi, uning xodimlari tropik kasalliklar muammolari bilan shug'ullanadilar.

Tropik kasalliklarni o'rganish bilan professor A.N.Kryukov rahbarlik qilgan O'rta Osiyo Davlat universiteti (SAGU) tibbiyot fakultetining Tropik klinikasi (hozirgi Toshkent tibbiyot akademiyasi) ham shug'ullangan. Toshkentda N.I.Xodukin Pendina yarasining epidemiologiyasini tizimli o'rganishga kirishdi. Samarqandda A.S.Artamonov kala-azar (ichki leysh maniazi) epidemiologiyasini o'rganish ustida ishlagan. Uning klinikasi va davolanishini M.I. Slonim, R.S. Gershenovich kabi tadqiqotchilar o'rgangan. Turkistonda uchraydigan kasalliklar, jumladan, qoraqarag'ay va pellagraning diagnostikasi va klinik ko'rinishi masalalari ko'rib chiqildi².

O'zbekistonda mintaqaviy patologiyani o'rganish va unga qarshi kurash tarixida bir necha bosqichlarni ajratib ko'rsatish mumkin.

1. Birinchi bosqich - mahalliy kasalliklarni o'rganish bo'yicha birinchi ekspeditsiya tashkil etilgan paytdan boshlab Buxoro tropik instituti ochildiguncha qadar (1921-1924). Mahalliy kasalliklarni o'rganish rejalashtirilgan tarzda amalga oshirilgan bo'lsa-da, ekspeditsiya xarakterida edi.

¹ Абдуллаев, И.К. Формирование системы охраны материнства и детства в Узбекистане (1865-1941). Дисс... канд. мед. наук. Москва, 1991.

² Махсумов М. История развития медицинской науки в Узбекистане // «Молодой учёный» . № 6 (110). С.642.

2. Ikkinchi bosqich Buxoroda Tropik instituti ochilganidan to rishtaning yakuniy bartaraf etilishigacha bo'lgan vaqtni (1924–1932) o'z ichiga oladi. Bu mintaqaviy patologiyaning bir qator muammolarini hal qilish, birinchi navbatda gvineya qurtini to'liq va yakuniy yo'q qilish bilan tavsiflanadi. Regional patologiyani o'rganish bo'yicha olib borilgan barcha ishlarning natijasi L.F.Burova va I.A.Kassirskiylar tomonidan tuzilgan O'rta Osiyoning tropik kasalliklari bo'yicha birinchi darslik bo'ldi (1931). Unda bezgak, leyshmanioz, oddiy ichak kasalliklari, qoraqarag'ay, pellagra, fassioliyaz, ankolitli chuvalchang kasalligi, strongiloidoz, shomil tifi, papatachi isitmasi, Malta isitmasi (brutselloz) va gvineya qurti tasvirlangan.

3. Keyingi bosqichda (1932–1937) bezgak, chechak, buqoq, pendin yarasi, brutsellyoz, archa kabi kasalliklarga qarshi kurashni chuqur o'rganish va tashkil etish davom ettirildi. Amalga oshirilgan keng ko'lamli davolash-profilaktika tadbirlari natijasida salmoqli yutuqlarga erishilmoqda. Bu davrda chechak yo'q qilindi. Endemik bo'qoq ham batafsil o'rganildi. Bu ish professor S.A.Ma'sumov boshchiligidagi ekspeditsiya tomonidan amalga oshirildi³.

Unda Toshkent va Samarqand tibbiyot institutlari, boshqa ilmiy-tadqiqot muassasalari, Epidemiologiya va mikrobiologiya instituti, Teri-venerologiya instituti, Eksperimental tibbiyot instituti va Sanitariya instituti, shuningdek, bir qator boshqa ilmiy va tibbiyot muassasalari olimlari faol ishtirok etdilar. O'zbekistonda gvineya qurti (1932) va chechak (1937) yo'q qilingandan so'ng bezgak, pendin yarasi, brutsellyoz, buqoq, ichak invazyalarining ayrim turlari va boshqa bir qator kasalliklarga qarshi kurashga asosiy e'tibor berildi⁴.

4. Keyingi bosqichda (1937-1941) sog'liqni saqlash organlarining faoliyati ushbu kasalliklarni yanada o'rganish va ularga qarshi kurashishga qaratilgan. Shunday qilib, 1940 yilga kelib O'zbekistonda bezgak bilan kasallanish 5 barobarga kamaydi. Pendin yarasi, buqoq va boshqalar bilan kasallanganlar soni keskin kamaydi. Ammo O'zbekiston sog'liqni saqlash organlarining mintaqaviy patologiyani o'rganish va unga qarshi kurashish borasidagi muvaffaqiyatli faoliyati Ikkinchi jahon urushi (1941—1945) boshlanishi bilan qisman to'xtab qoldi. Ammo urush yillaridagi qiyinchiliklarga qaramay, mahalliy kasalliklarga qarshi kurash choralari to'xtamadi⁵.

5. Beshinchi bosqichda (1945–1957) respublikaning ilmiy tibbiyot kuchlarida deyarli hamma hududiy patologiyani o'rganish va unga qarshi kurashish bilan shug'ullandi. Buning natijasi bezgakni ommaviy kasallik sifatida yo'q qilish edi.

Uni yo'q qilishda eng muhim rolni botqoqlarni quritish, bezgak tashuvchilarga qarshi kurash va bemorlarni noratsional davolash o'ynadi. Professor T.X.Nadjimitdinov rahbarligidagi klinikada davolashning yangi usullari sinovdan o'tkazildi. Bundan tashqari, bu yillarda Joylangar ensefaliti, trixodesmotoksikoz, tulyaremiya, issiq iqlim sharoitida oshqozon-ichak patologiyasi, issiq iqlimning yurak-qon tomir tizimiga ta'siri va boshqalar o'rganildi.

³ Похлебкин, В.В. Словарь международной символики и эмблематики. — М.: Центрполиграф, 2007.

⁴ Махсумов М. История развития медицинской науки в Узбекистане // «Молодой учёный». № 6 (110). С.643.

⁵ Rustam o'g, R. Z. D. (2024). Ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining belgilari va tashkiliy shakllari. Italy "actual problems of science and education in the face of modern challenges", 17(1).

O‘zbekiston hududida ochilgan ilmiy muassasalar ilmiy muammolarni ishlab chiqishda muhim rol o‘ynadi⁶. Ayniqsa, yangi terapevtik vositalarni tadqiq qilish va joriy etish sohasida katta muvaffaqiyatlarga erishildi. Bu yo‘nalishda O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Toshkent farmatsevtika instituti va O‘simlik moddalari kimyosi instituti xodimlari tomonidan salmoqli ishlar amalga oshirildi. Shunday qilib, farmatsevtika instituti xodimlari mahalliy o‘simliklarning 400 dan ortiq turlarini o‘rganishdi. Dorivor moddalarni ishlab chiqarish texnologiyasi takomillashtirildi. O‘zbek xalq tabobatida qadimdan qo‘llanilgan mumiyoning ta’siri o‘rganilib, skelet tizimining travmatik shikastlanishlarida samaradorligi aniqlandi⁷.

Respublikada tibbiyot fanining rivojlanishida shifokorlar jamiyatlari muhim rol o‘ynadi. Turkistonda birinchi shifokorlar va tabiatshunoslar jamiyati 1870-yilda Toshkentda tashkil topdi. Uning tashkilotchisi va birinchi ilmiy kotibi mashhur tabiatshunos A.P.Fedchenko edi. 1892-yilda Turkistonda ishlayotgan shifokorlar Farg‘ona tabiblar jamiyatini tuzdilar. Keyin boshqa shaharlarda tibbiyot jamiyatlari, shuningdek, alohida ixtisosliklar - terapiya, jarrohlik, oftalmologiya, teri va venerologiya, gigiena va boshqalar bo‘yicha shifokorlar jamiyatlari tashkil etildi. 1957-yilda O‘zbekiston tibbiyot tarixchilari jamiyati tashkil etildi. O‘zbekiston shaharlarida o‘tkazilgan kongress va simpoziumlar tibbiyot fanini, amaliy sog‘liqni saqlashni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Turkiston shifokorlarining birinchi ilmiy qurultoyi 1922-yil 23—28-oktabrda Toshkentda bo‘lib o‘tdi. Unda Turkistonning (O‘rta Osiyo) turli shaharlaridan 188 nafar tabib delegatlari qatnashdi.

Kongressda tibbiyot fani va amaliyotining turli masalalari bo‘yicha 82 ta ilmiy ma‘ruza tinglandi. 1927-yil 5—8-fevralda Samarqandda O‘zbekiston shifokorlarining I qurultoyi bo‘lib o‘tdi. Bu O‘zbekistonning yaratilishida shifokorlarning birinchi qurultoyi edi. Unda respublika sog‘liqni saqlash tizimi oldida turgan dolzarb ilmiy va tashkiliy muammolar ko‘rib chiqildi⁸.

1948-yilda gigienistlar, epidemiologlar va infeksionistlarning respublika s‘ezdi, iyulda esa O‘zbekiston shifokorlarining III qurultoyi bo‘lib o‘tdi. 1954- yilda Toshkentda shifokorlar qurultoyi va SSSR Tibbiyot fanlari akademiyasining sessiyasi bo‘lib o‘tdi, unda O‘rta Osiyo mintaqaviy patologiyasining dolzarb masalalari muhokama qilindi.

1991-yil 20—22-may kunlari Toshkentda O‘zbekiston yosh tibbiyot olimlari va shifokorlarining V qurultoyi bo‘lib o‘tdi.

R.S.Gershenovich, A.A.Kogan, B.X.Magzumov, V.V.Vohidov, U.A.Aripov, K.A.Zufarov, N.M.Majidov, A.N.Nikolaev, A.M.Maksudov, L.M.Isaev, D.M.Maqsudov, L.M.Isaev, D.M.Niyazov, S.M.Niyazova, A.Mirzamuhamedov, U.A.Karimov, O.S.Maxmudov va boshqalar O‘zbekistonda amaliy sog‘liqni saqlash bilan bog‘liq holda tibbiyot fanining shakllanishi va rivojlanishiga ulkan hissa qo‘shdilar.

⁶ Tog‘aymurodov, J., & Toshtemirova, G. (2024, October). Jahon siyosatida globallashuvning o‘rni. In conference on the role and importance of science in the modern world (Vol. 1, No. 9, pp. 9-11).

⁷ Махсумов М. История развития медицинской науки в Узбекистане // «Молодой учёный» . № 6 (110). С.644.

⁸ Махсумов М. История развития медицинской науки в Узбекистане // «Молодой учёный» . № 6 (110). С.645.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, XX asrda O‘zbekiston hududida tibbiy kadrlar tayyorlash uchun nafaqat ilmiy, balki o‘quv bazasini yaratish, aholi salomatligini mustahkamlash, tibbiyot xodimlarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash hal etilgan eng muhim vazifalardan bo‘ldi. Sog‘liqni saqlash, tibbiyot kadrlarini tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish, sog‘liqni saqlash tizimida islohotlarni davom ettirish, aholiga tibbiy yordam ko‘rsatishni tashkil etishning yangi shakl va usullari joriy etildi.

Sovet ittifoqi tibbiyot sohasiga katta e‘tibor qaratib, epidemiya va yuqumli kasalliklarga qarshi kurashda yangi texnologiyalar va profilaktika usullarini olib kirishga harakat qildi. Malakali kadrlar tayyorlash maqsadida O‘zbekiston Davlat tibbiyot instituti (hozirgi Toshkent tibbiyot akademiyasi) tashkil qilindi, bu esa mahalliy mutaxassislarni tayyorlashda muhim rol o‘ynadi. Shu bilan birga, tibbiyotda gigiyena, sanitar-gigiyenik normalarni tatbiq etish, aholiga sog‘lom turmush tarzi haqida tushuncha berish, tibbiy yordamning sifatini oshirish borasida ham muhim ishlar olib borildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаев, И.К. Формирование системы охраны материнства и детства в Узбекистане (1865–1941). Дисс... канд. мед. наук. Москва, 1991.
2. Махсумов М. История развития медицинской науки в Узбекистане // «Молодой учёный» . № 6 (110). С.642.
3. Похлебкин, В.В. Словарь международной символики и эмблематики. — М.: Центрполиграф, 2007.
4. Tog‘aymurodov, J., & Toshtemirova, G. (2024, October). Jahon siyosatida globallashuvning o‘rni. In conference on the role and importance of science in the modern world (Vol. 1, No. 9, pp. 9-11).
5. Rustam o‘g, R. Z. D. (2024). Ishlab chiqarish ta’limi shartnomasining belgilari va tashkiliy shakllari. Italy "actual problems of science and education in the face of modern challenges"., 17(1).
6. Muminova G., Tashpulatov B. POLITICAL REPRESSIONS DURING THE PERIOD OF COLLECTIVIZATION IN UZBEKISTAN (ON THE EXAMPLE OF KASHKADARYA REGION) //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 725-729.
7. KarSU G. M., KarSU B. T. POLITICAL REPRESSIONS DURING THE PERIOD OF COLLECTIVIZATION IN UZBEKISTAN (ON THE EXAMPLE OF KASHKADARYA REGION). – 2022.
8. Tashpulatov B. S. LOOKING AT THE HISTORY OF MEDICAL EDUCATION SYSTEM (ON THE EXAMPLE OF UZBEKISTAN) //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – Т. 23. – С. 176-181.
9. Tashpulatov B. History of Training of Higher Medical Staff in Khorezm Region //НАУКА И ТЕХНИКА 2021. АКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ. – 2021. – С. 10-13.

10. Shukhratovich T. B. HISTORY OF TRAINING OF SECONDARY MEDICAL SERVICES IN UZBEKISTAN //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). – 2021. – Т. 7. – С. 1-1.
11. Ташпулатов Б. Ш. История Медицинских Институтов Узбекистана //ББК 1 Е91. – 2020. – Т. 215.
12. Ташпулатов Б. Ш. Медицинское образование в Узбекистане //Электронный сетевой политематический журнал" Научные труды КубГТУ". – 2020. – №. 3. – С. 480-486.
13. Ташпулатов Б. Ш. XX АСРДА ТУРКИСТОНДА ТИББИЁТ ЙЎНАЛИШИ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ЙЎЛГА ҚЎЙИЛИШИ //ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ.–2020.–№. SI-1 №. – Т. 3.